

מסע מרתק
בעקבות 13'
החובות של
ילדי ישראל:
תגליות
בפרסום
ראשון

בעקבות 13' החובות

מה מקורן של 'שלוש־עשרה החובות' לילדי ישראל שבחר הרבי | השבועון SHALOH לילדי מסיבות שבת במסרים הלכתיים ייחודיים | איזה ספרון נותנת אימא אמריקאית כמתנה לבנה? | ביאור משוער של הרבי על מנהג 'מים אחרונים' | מי הוא הימאי היהודי שבמהלך מלחמת העולם השנייה, כל מה שעניין אותו הוא דיני 'מים אחרונים' | ופתרון לשאלתו של הרב משה פנחס כ"ץ אימתי מברכים על נרות שבת קודש | – חשיפות משנים ראשונות בפרסום ראשון

| מנחם מענדל גרינפלד |

במאמרי

הקודם על 'סדר ברכות ותפלות' (להלן: סבו"ת) חשפתי את מכתבו של הרב משה פנחס כ"ץ ע"ה ובו 15 שאלות על תוכני הברכות. אחת השאלות הבולטות הייתה על לקט של 13 חובות שנבחרו עבור הילדים, והרב כ"ץ הביע פליאה מדוע נבחרו דווקא חובות אלו. הרבי לא השיב מהי הסיבה לבחירת החובות הללו, אלא רק בנוגע לסדר של השתיים הראשונות 'כיבוד אב ואם' ו'שמירת השבת' ('כפר חב"ד' גיליון 1997 עמ' 34 ואילך).

במאמר שלפנינו נגלה את מקורן של 13 חובות אלו, וכן נראה כיצד תכניו של 'סדר ברכות ותפלות' חלחו לפרסומים נוספים של 'המרכז לעניני חנוך', ייתכן בהחלט שגם זה נעשה על פי הנחיית הרבי.

מאחורי יי"ג החובות

בחודש ניסן תש"ב יוצאת לאור חוברת ושמה "ערשטער באריכט וועגן די 'מסבות שבת'" – דו"ח ראשון על 'מסיבות שבת' לחודשים תשרי-אדר.

החוברת יצאה לאור על ידי מחלקת 'מסיבות שבת' שעל ידי המרכז לעניני חינוך.

בתחילת החוברת מובא מידע על מסיבות שבת עצמן, מה מטרות הארגון, חזון, דרכי הצטרפות ומידע על ירחון לילדים 'שמועסן מיט קינדער', שתורגם לאחר שנים ללשון הקודש תחת השם 'שיחות לנוער'. בסופה של החוברת באה שיחת הרבי הריי"צ נ"ע שנשא לפני המדריכים של 'מסיבות שבת' ביום י"ט אדר תש"ב.

גם חוברת זו בוודאי הוגהה בידי כ"ק אדמו"ר זי"ע (ואולי אף נכתבה על ידו).

בעמוד 3 תחת הכותרת 'טעטיקייט' (פעילות) נכתב:

"די קינדער באקומען רעפרעשמענטס און ווערן דערביי איינגעוואוינט צו מאכן א ברכה ראשונה און ברכה אחרונה.. די מדריכים שמועסן מיט זיי וועגן כבוד אב ואם, וועגן שמירת שבת, וועגן אהבת חברים, וועגן אויסבעסערן די מדות, א.א.וו. און דאוונען מיט זיי. אויפקלערן די קינדער וועגן דער וויכטיקייט פון לערנען תורה".

ובתרגום חופשי ללה"ק: הילדים [המשתתפים ב'מסיבות שבת'] מקבלים כיבוד, ובכך מתרגלים לברך [1] ברכה ראשונה ואחרונה.. המדריכים משוחחים עם הילדים על [2] כבוד אב ואם, על [3] שמירת שבת, על [4] אהבת חברים, על [5] תיקון המדות וכן הלאה, וכן [6] מתפללים עימם..

החלוקה לחטיבות כלליות, בסבו"ת קיבלו פירוט דקדקני יותר, והדברים הם כמעט אחד לאחד. ושוב עולה הקשר הכפול של 'מסיבות שבת' וההוצאה לאור של סבו"ת, שאומנם נועד גם לכלל הציבור, אך בראש ובראשונה כפי שעולה מתוך הסבו"ת בעצמו, הוצאתו נועדה לילדים המשתתפים ב'מסיבות שבת'.

מה שמזכירה המתנה

אחד הארגונים שאדמו"ר הריי"צ ייסד ופעל רבות להקמתו היה של"ה, הלא הוא שיעורי לימודי הדת, שנועד להקנות ידע יהודי בסיסי לילדים יהודים שלמדו בבתי ספר עממיים (כמסופר באריכות ב'תולדות חב"ד בארה"ב' פרק ס', וספר 'שיעורי לימוד הדת', הוצאת קה"ת תשס"ה).

במהלך שנת תש"ה הוציא הארגון לאור חוברת שבועית בשפה האנגלית ושמה shaloh. החוברת – בפורמט כיס – הייתה בנויה מארבעה מדורים קבועים. המדור השלישי הוא סיפור ילדים חביב, שנושאו עוסק במוסר השכל במידות טובות ודרך ארץ, וכך בדרך חווייתית זו הטמיעו בקרב הנוער ידע יהודי.

עיון בחוברות הראשונות מניב תגליות מרתקות בהחלט. והריהן לפניכם.

בחוברת הראשונה כותרת הסיפור היא 'כבד את אביך ואת אמך'. הסיפור נסוב על שני ילדים המגלים יחד את המצווה של כיבוד אב ואם מתוך עשרת הדיברות, ובסיומו של הסיפור אחד הילדים אומר: מרגע זה ואילך, המוטו שלי הוא "כבד את אביך ואת אמך!"

בחוברת השנייה תחת הכותרת 'היום הגדול', מסופר על ילד שמתעורר בבוקרו של יום שבת הקודש, ובהתרגשות גדולה הוא מתכוון להליכה לבית הכנסת – בפעם הראשונה – בשבת קודש, כולל החוויה שבבית הכנסת, שמירת השבת ועוד. בחוברת השלישית כותרת הסיפור היא 'ברכות'. הסיפור נסוב על ילד שאימו מדריכה אותו כיצד יש לברך על מאכל ומשקה הבאים לפיו. הילד שואל את אימו אם שכח לברך וכבר טעם מהמאכל, אם יש אפשרות לברך לאחר מכן, וכן הלאה.

בהמשך אימו של הילד שואלת אותו: "אתה רוצה לדעת כיצד תהיה בטוח שלעולם לא תשכח להראות לקב"ה כמה אתה אסיר תודה על מה שנתן לך בחסדו? האם אתה רוצה להיות בטוח שאתה אומר את הברכה הנכונה כשאתה אוכל?" "איך אני יכול להיות בטוח, אימא?" שואל הילד.

דו"ח ראשון על מסיבות שבת. כאן הנוחן היסודות לזכור חובתך ועוד

זכור חובתך! מתוך סבו"ת. המספרים מציינים את סדר הופעתם בחוברת 'ערשטער באריכט'

ומסבירים להם את חשיבות [7] לימוד התורה. המספרים באריחים מרובעים נוספו לחדד את סדר הנושאים, וראו צילום של 'זכור חובתך' בעמוד זה – המספרים באדום הם הסדר המופיע בקטע הקודם.

סדר הנושאים שהמדריכים מלמדים את ילדי 'מסיבות שבת' הנזכרים כאן, הם ככל הנראה המקור שממנו באו בפירוט יותר בסבו"ת וכך הפכו ליי"ג חובות. כפי הנראה גם במבט שטחי, כאן כבר באה

”קח את הספר הקטן הזה, **’סדר ברכות ותפלות’** שמו, הכנס אותו לכיסך, ושא אותו איתך תמיד, כך תדע תמיד איזו תפילה לומר בכל אירוע.”

בהערת שוליים מעדכנים את הקוראים שהספר יצא לאור על ידי המרכז לעניני חינוך!

תודה לך, אימא” – אומר הילד – ”על המתנה הנחמדה הזו. זה יזכיר לי להודות לקב”ה על מתנתו!” ושוב מבצבצת התבנית המחנכת את הילדים בראש ובראשונה למצוות כיבוד הורים, ומייד אחריה מצוות שמירת השבת.

כך גם הסיפורים הבאים עוסקים בתכנים התואמים לחובות שבסבו”ת, סיפור על הצדדים ההלכתיים שב’זמן האכילה’, ’רבקה לומדת להגיד את האמת’, וסיפור נוסף על ילד שעוזר לחברו. בקובץ ליובאוויטש (חוברת מס’ 6 עמ’ 10) מסופר בהרחבה על הוצאת החוברות הללו. הכתבה מתארת שאומנם החוברות יוצאות במיוחד עבור הילדים היהודים הלומדים בבתי הספר העממיים (Public School), המשתתפים בפעילות ’של”ה’ ומקבלים את החוברת במהלך הפעילות, אך החוברות מתאימות מאוד גם לילדים הלומדים בתלמודי תורה.

'מלח סדומית' במחשבה

בירחון Talks and Tales של חודש סיון תש”ג (גיליון 7 עמ’ 11), במדור שאלות הקוראים למערכת, מספר הקורא **יוסף (ג’ו) ל.** שהוא מחבב מאוד את הספרון **’סדר ברכות ותפלות’** שיצא מטעם המל”ח, ומבקש להסביר ”את המשמעות והיחס של אמירת הפסוק ”זה חלק אדם רשע מאלוקים ונחלת אמרו מא־ל’ הנאמר לפני נטילת מים אחרונים” (שמופיע בסבו”ת עמ’ 36–37).

תשובת המערכת מפנה לעמוד 9, שבו נדפסה תשובה ארוכה שכותרתה היא ’מים אחרונים’. לפנינו – בפרסום ראשון – תרגום חופשי של התשובה, שניתן לשער כי נכתבה או הוכתבה על ידי הרבי.

במהלך המחקר והחיפוש אחר חומרים נוספים, גיליתי תשובה אחת – לפחות – הנמצאת בגיליונות ה’שמועסן’, בנושא אחר ולנמען אחר, שמוכח מעל לכל ספק שנכתבה בידי הרבי, ועוד חזון למועד לפרסמה בפרוטרוט בעזרת ה’.

הביאור שלפנינו הורחב בידי הרב **ניסן מינדל** ע”ה בספרו My Prayer (עמ’ 290 ואילך), ובמהדורה העברית ’ואני תפילתי’ (עמ’ 179 ואילך). כאמור – להשערתי – הביאור הוכתב או נכתב על ידי כ”ק אדמו”ר, ועל כן הבאתי אותו כלשונו, ובאריחים מרובעים שילבתי את הרחבותיו של הרב מינדל כפי שהן בספרו ’ואני תפילתי’.

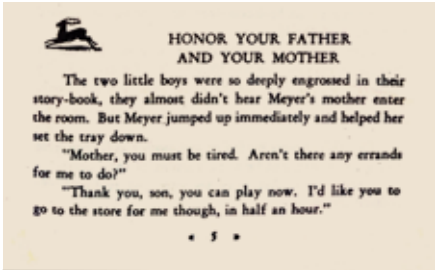
מים אחרונים

ככלל, לכל המנהגים היהודיים והמצוות היהודיות יש מטרה כפולה – להביא תועלת מוסרית ופיזית ליהודי השומר מצוות.

הדבר נכון גם לגבי מנהג ”מים אחרונים” –

שער החוברת SHALOH – שַׁעוּרִי למוֹד הדת

”כבד את אבִיךָ ואִמֶּךָ” – סיפור לילדים בעל מסרים חינוכיים מתוך SHALOH חוברת מס’ 1

נטילת קצות האצבעות לאחר הסעודה, לפני אמירת ברכת המזון.

הערך ההגייוני של מנהג זה מובן מאליו – לשטוף את כל הזיהומים שאולי לכלכו את קצות האצבעות במהלך הארוחה [חכמינו ז”ל מנמקים את מנהג נטילת קצה האצבעות בסוף הסעודה (מים אחרונים) בטעמי בריאות, כדי לשטוף מעליהן מלח סדומית, שהיה עלול להידבק בהן בסעודה ובעקיפין לפגוע בעיניים. מיותר לומר כי נימוק בריאותי זה הוא רק אחד ההסברים לנוהג זה. כל המנהגים והמצוות מקורם בתורה, בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, והתורה אין־סופית, וכן גם מצוותיה ומנהגיה אין־

”אתה רוצה לדעת כיצד תהיה בטוח שלעולם לא תשכח להראות לקב”ה כמה אתה אסיר תודה על מה שנתן לך בחסדו? האם אתה רוצה להיות בטוח שאתה אומר את הברכה הנכונה?”

סופיים הם, שלכל אחד מהם טעמים ונימוקים אין סוף, מהם גלויים ידועים ומהם עמוקים ונעלמים. מפעם לפעם מגלים חכמינו מבט חדש אל תוך המצוות האלוקיות. אבל טעמים והסברים אלה הם בעלי חשיבות משנית בלבד, כאשר מדובר בקיום המנהגים שהם בשבילנו, בראש ובראשונה, מצוות אלוקיות, שיש לקיימן ללא שאלות וחקירות, ולאחר מכן יש ללמוד טעמיהן.

וכן הוא גם לגבי ”מים אחרונים”. היסוד הבריאותי של מנהג זה, שהוזכר מקודם, אינו אלא אחד הטעמים. יש עוד משמעויות למנהג זה, ואחת מהן קשורה במובנו הסמלי של ”מלח סדומית”.

ידוע כי רק אדם שסבל כאבים, מסוגל להבין באמת אדם אחר שכואב לו. רק אדם שידע מחסור, יכול להבין נכונה אדם הסובל מחסור. יש פתגם האומר: השבע לא יבין את הרעב.

כאשר אדם עשיר מתיישב לסעודתו, כשהוא רעב, הוא יהיה נדיב יותר כלפי אדם עני כשהלה יתדפק על דלתו לבקש אוכל. העובדה שבעל הבית עצמו רעב ברגע זה, תקל עליו להבין את מצבו של העני הרעב. אבל אחרי שהעשיר כבר סעד סעודתו, עלול הוא שלא להרגיש אותה אהדה כלפי מצבו של העני. מעתה עלול העשיר אפילו להתרגז על שמטרידים אותו ומפריעים מנוחתו. הוא אף עלול להאשים את העני על שאין הוא מחזר אחר אפשרות להרוויח את לחמו ולהינמץ מהטלת עול פרנסתו על אחרים. בטן מלאה גוררת אחריה לעיתים קרובות ראש מטומטם ולב חסר רגש. כך יש סכנה לסוג מיוחד של ”מלח סדומית” – מחשבה סדומית – הבאה עם הסעודה. ידוע לנו מה הייתה עמדת אנשי סדום כלפי זרים ואביונים. אפילו אשתו של לוט הייתה מושפעת מסוג זה של ”מלח סדומית”, ולא היה זה מקרה שהיא עצמה הפכה לנציב מלח (ראה רש”י בראשית יט, כו. בראשית רבה וילקוט על הפסוק).

וכן כאשר אמרו חז”ל כי מלח סדומית מסוכן לעיניים, יכול להיות שהתכוונו גם לכך כי בסעודה דשנה כרוכה סכנה אחרת, אולי אפילו מסוכנת יותר, היינו הסכנה של קליטת ”רעיון סדומי”, שעלול להסתנן דרך בטן מלאה ולסנוור את העיניים לצורכי העני וסבלותיו].

עם זאת, יש משמעות סמלית למנהג זה [בהקשר זה טוב להזכיר פירושם של חז”ל לפסוק ”והתקדשתם והייתם קדושים, כי אני ה’ אלוקים” (קדושים כ, ז). לשם מה החזרה ”והתקדשתם” – ”והייתם קדושים”?

שואלים החכמים. והם משיבים: ”והתקדשתם” – אלה מים ראשונים, ”והייתם קדושים” – אלה מים אחרונים (חולין קה, א). אין די בכך שמתיישבים אל השולחן בידיים נקיות ומחשבות טהורות. עלינו לדאוג לכך שנישאר טהורים וקדושים גם אחרי הסעודה, ולא להרשות ל”מלח סדומית” להידבק בנו ולזהם מחשבותינו ופנימיوتנו, כמו שאנשי סדום נהפכו לחיות טרף על ידי התמכרות לתאוותיהם ולעושרם].

בקצרה – מזון ומשקה הם כמובן צורך חיוני לכל יצור חי. נקודת המבט היהודית היא שאכילה ושתייה אינן מטרה בפני עצמה, אלא אמצעי להשגת

מטרה, לצבור כוחות כדי למלא את חובותינו בין אדם למקום ובין אדם לחברו. כך, תהליך ביולוגי טהור זה מקבל משמעות גבוהה יותר, המבדילה אותו מאכילת ושתיית בעלי חיים. לעומת זאת, אכילה ושתייה כמטרה בפני עצמה ולשם עינוג הגוף, מהווה אינדקציה לרמה המוסרית הנמוכה של האדם.

יתר על כן, זלילה וסביאה עשויות להיות מקור לרוע גדול עוד יותר (שימו לב שעל פי ההלכה היהודית לא מתעשים ילד קטן על עבירות. אבל זלילה וסביאה בתקופת הילדות, בתנאים מסוימים, היא עבירה שדינה מוות! (דברים כא, יח–כא) כן, כדברי חכמינו, ילד חסר תקנה כזה יהפוך לשודד דרכים בשנים שלאחר מכן).

כעת, לאחר שהיהודי אכל על פי התורה – ”ואכלת ושבעת וברכת את ה’ אלוקיך” – הוא נזכר בפרק כ’ שבספר איוב [בדבריו של צופר הנעמתי], שבו מגנים בתוקף את כל התענוגות של האדם הרשע, במיוחד התאוות הגסות, והעונש הבלתי נמנע מתואר בבירור. בפרק זה מוסבר שהצלחתם של הרשעים זמנית ותענוגותיהם קצרי חיים: ”[...רַגְנַת וְשָׁעִים מְקֻרָב] וְשִׁמְחַת חֲנָף עֲדֵי רָגַעַ. כְּחֹלוֹם יַעֲוֶף וְלֹא יִמָּצְאוּהוּ (פס’ ה, ח). ובאשר לאכילתו המופרזת: ”לֶחֱמוֹ בְּמַעֲוִי נִהְפָּהּ. חֵיל בָּלַע וַיִּקְאֲצֵה. אֵין שְׂרִיד לֶאֱכֹלָהּ. בְּמַלְאוֹת שִׁפְקוֹ יֵצֵר לוֹ.” (פס’ יד–טו, כא–כב).

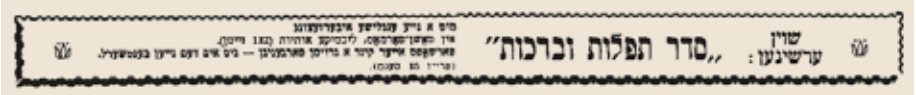
כאשר נזכר היהודי בפרק זה [ובמיוחד בהסתייגותו מעמדה כזאת], הוא מצטט מתוכו את הפסוק האחרון (כט): ”זֶה חֶלֶק אֲדָם רָשָׁע מֵאֲלֹקִים וַנִּחַלַת אֲמָרוֹ מֵא־ל’. לאחר מכן הוא נוטל ידיו ב’מים אחרונים’, המסמלים את שטיפת הידיים מכל ה’כוונות הלא טהורות’ [והטומאות המזהמות] השולטות בשולחנו של האדם הרשע.

אחרי עשותו זאת, הוא אומר (יחזקאל מא, כב): ”וַיִּדְבֶּר אֵלַי זֶה הַשְּׁלַחֵן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה’”, שכן שולחנו של היהודי דומה למזבח הקרבנות, כדברי חז”ל (ברכות נה, א) (מכאן גם המנהג לטבול לחם במלח, שכן כל הקרבנות בימי קדם היו צריכים להיות מלווים בהקרבת מלח [לגבי היהודי, שולחנו דומה למזבח, ומכאן גם המנהג של טיבול פרוסת ”המוציא” במלח, כשם שהייתה חובה למלוח את כל הקרבנות בבית המקדש (ויקרא ב, יג). ובכן אף על פי שאנו מרוחקים מרחק רב מסדום, בכל זאת סכנת ”מלח סדומית” קיימת. ועל ידי שאנו נוטלים קצות אצבעותינו ב”מים אחרונים” בסוף הסעודה, מראים אנו כי בני עם קדוש אנחנו, שקדושתנו אינה מצטמצמת לימים קדושים בלבד, או באירועי קודש, אלא כל אורחות החיים מקדושים הם, אפילו בשעת אכילה ושתייה. זה תוכן מצוות התורה ”והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני”. הווה אומר: כשם שהקב”ה קדוש תמיד, כך אנו חייבים להשתדל להיות קדושים תמיד)].

[לאחר כל זאת] מגיעה ברכת המזון.

שאלתו של הימאי

בשולי הגיליון של הביאור המפורט על מ’מים אחרונים’ נכתב:

רוצים לגרום לילדכם עונג רב? תנו לו את הברכון החדש! פרסומת ב'שמועסן' ל'סדר ברכות ותפלות': הופיע סדר תפלות וברכות (!) עם תרגום אנגלי חדש.
פורמט כיס ואותיות מאירות (132 עמודים)

המאמר המקורי באנגלית על 'מים אחרונים', כפי שנשלח אל השואל הראשון – הימאי יעקב דוד קאווען

מהדורת תש״י (ולפחות עד תש״יז). ”קודם הדלקת הנרות וכו”

מהדורת תשל״ד. עם התיקון ”אחר הדלקת הנרות וכו”

”בקשר לפרסום האחרון של המרכז לעניני חינוך – סדר ברכות ותפלות, קיבלנו מספר מכתבים מקוראינו, השואלים על הנושא של הפסוק ’זה

חלק אדם רשע וכו’”, [הנאמר] לפני ברכת המזון, ועל מנהג ’מים אחרונים’. לכן החלטנו לפרסם את ביאורנו שאותו שלחנו במקור לקצין הימי, הקֶשֶׁר (Radioman) **יעקב דוד קאווען**, עם צי האוקיינוס השקט – איחולינו לו ולחבריו! שהיה הראשון שהעלה את השאלה”.

יעקב דוד זה היה בנו של העסקן החשוב מר **אלחנן כהן**, המכונה **אלכסנדר קאווען**, שהיה ממקורבי כ”ק אדמו”ר מוהריי”צ וחתנו כ”ק אדמו”ר, ואף השתתף בהקמת ’קרן סטולמן’ (מיסודו של מר ויליוס סטולמן), שבעזרת תמיכתה הפיננסית התאפשר למל”ח להוציא לאור את פרסומיו, שכללו את ה’שמועסן מיט קינדער’ כמובן, ועוד פרסומים רבים אחרים שעליהם אכתוב בתקופה הבעל”ט בעז”ה.

(בשנת תש”ר יצאה לאור על ידי המרכז לעניני חינוך חוברת ושמה Tefillin: A brief treatise on the significance of this important Mitzvah – **תפילין: מסה קצרה על משמעותה של מצווה חשובה זו**, שמחברה הוא **אלכסנדר קאווען**, ועוד חזון למועד לספר גם את סיפורו של קובץ זה).

מתי מברכים על הדלקת נרות?

בסבו”ת עמ’ 18 נדפסה **’ברכת הדלקת הנרות בערב שבת – לילדות’**. לפני הברכה נדפסה ההוראה שיש לברך בזה הלשון: **”קודם הדלקת הנרות בערב שבת”**, ובאנגלית אף בצורה ברורה יותר – Before kindling the lights the following blessing is said.

הרב משה פנחס כץ כתב במכתבו אל הרבי (בין שאר הדברים): **”מדוע שינו מהמנהג שמברכין לאחר הדלקה”**? וכוונתו למה שפסק אדמו”ר הזקן בשולחן ערוך (סימן רסג סעיף ח) **”המנהג שמברכים אחר ההדלקה”**. למרבה הפלא, על שאלה זו לא השיב לו הרבי.

בעת כתיבת המאמר הקודם התלבטתי בדבר, וגם לאחר פרסומו שאלו אותי מספר קוראים אם יש ביאור בדבר, ולצערך לא היה בפי מענה ראוי. בהשגחה פרטית, עיינתי ב’סדר ברכות ותפלות’ מהדורת תשל”ד, והנה תגלית: כאן נכתב **”אחר** הדלקת הנרות וכו’”. ראו תצלומים.

ויש לעיין מאיזו מהדורה נכנס תיקון זה, ואם הדבר נעשה בהוראת הרבי. ואם כן, קצת פלא מדוע לא תוקן בשנת תש”ג עצמה, שבמהלכה יצאו לאור שתי מהדורות נוספות.

^[1] לתגובות: column7@gmail.com